

житті нашого народу й кожної людини. Уроки тієї війни повчальні й особливо актуальні у наш час нових потрясінь, що випали на долю українського суспільства, та загроз для всієї цивілізації у столітті нинішньому. Ми завжди мусимо їх пам'ятати, оскільки нам далі жити й творити на цій землі, не забуваючи ні на мить, що ми діти, внуки і правнуки переможців.

DOI: 10.33663/0869-2491-2020-31-31-45

УДК 340+001.32(477)

І. Б. УСЕНКО,
професор*

ORCID 0000-0002-6832-2933

ДО ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ: НОВІ ФАКТИ І ДОКУМЕНТИ

Стаття присвячена недостатньо вивченій історії заснування провідного наукового юридичного закладу України. На суто документальній основі, з введенням до наукового обігу нових архівних матеріалів, висвітлюються та аналізуються події, що супроводжували створення Сектора держави і права в системі АН УРСР. Розкривається особиста роль професора В. І. Бошка – ініціатора створення інституту та академіка В. М. Корецького – його фундатора та першого директора.

Ключові слова: Україна, історія юридичної науки, Академія наук, Інститут (Сектор) держави і права, В. І. Бошко, В. М. Корецький.

Usenko I. B. K istorii osnovaniya Instituta gosudarstva i prava imeni V. M. Koretskogo NAN Ukrainy: novye fakty i dokumenty

Статья посвящена недостаточно изученной истории основания ведущего научного юридического заведения Украины. На исключительно документальной основе, с введением в научный оборот новых архивных материалов, освещаются и анализируются события, которые сопровождали создание Сектора государства и права в системе АН УРСР. Раскрывается личная роль профессора В. И. Бошко – инициатора создания института и академика В. М. Корецкого – его основателя и первого директора.

Ключевые слова: Украина, история юридической науки, Академия наук, Институт (Сектор) государства и права, В. И. Бошко, В. М. Корецкий.

Usenko Igor. To the history of the founding of the Koretsky Institute of State and Law of the National Ukrainian Academy of Science: new facts and documents

The article is devoted to insufficiently studied history of founding of the leading scientific legal institution of Ukraine. On a purely documentary basis, with the introduction to the scientific circulation of new archival materials the events that accompanied the creation of the State and Law Branch in the Academy of Sciences of the UkrSSR system are highlighted and analyzed. The personal role of Professor V. I. Boshko – initiator of creation of the Institute and academician V. M. Koretsky – its founder and first director is revealed.

Key words: Ukraine, history of legal science, Academy of Sciences, Institute (Sector) of the state and law, V. I. Boshko, V. M. Koretsky.

* Usenko Igor, Full Professor

Актуальність дослідження. Слушно вважається, що певна наука або її галузь (підгалузь) стають дійсно зрілими тоді, коли починають вивчати історію власного становлення і розвитку. У цьому контексті важливість дослідження історії Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України – флагмана юридичної науки в нашій державі, як видається, не викликає жодних сумнівів.

Постановка питання. Особливе значення в історії кожної установи має початковий період її діяльності, час, коли формувалося її «наукове обличчя», визначалися завдання і пріоритети, закладалися основи майбутніх досліджень і наукових шкіл. Утім, традиційно все, що передувало прийняттю остаточного офіційного рішення про створення установи, не стає надбанням публічності, залишається, так би мовити, за лаштунками. Не є винятком й історія нашого інституту, про заснування якого в наукових колах тривалий час були лише усні і далеко не достовірні перекази. Лише двадцять років тому (до 50-річчя закладу) в науковому обігу з'явилася перша більш-менш об'єктивна інформація, в якій однак є ще чимало лагун.

Мета та завдання. З огляду на наведене вище метою цієї розвідки є завершити наукову реконструкцію процесу заснування нашого інституту через введення до наукового обігу нових архівних документів, з'ясування постаті автора ідеї про створення інституту, поглиблення розуміння позицій державних установ УРСР і СРСР та особистої ролі академіка В. М. Корецького в цьому процесі.

Огляд літератури. Вперше питання постало 1999 року, напередодні відзначення 50-річчя інституту. За сприяння наших друзів-архівістів адміністрації інституту були передані копії деяких документів центральних радянських органів влади, які дали змогу глибше дізнатися про «внутрішню кухню» процесу створення інституту. З урахуванням цих нових фактів і на підставі документів з архіву нашого інституту Ю. С. Шемшученко на кількох сторінках першого розділу видання «Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Наукові досягнення за 50 років (1949–1999)»¹ виклав події, які супроводжували заснування інституту. У подальшому суттєвого прирощення знань щодо нашої власної історії не відбулося. Але напередодні 70-річчя інституту вдалося збагатити відому картину деякими новими і, на нашу думку, доволі суттєвими деталями. Відповідна моя доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: сучасний стан та перспективи розвитку. До 70-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України» (14 травня 2019 р., Київ) і покладена в основу цієї статті.

Виклад основного матеріалу.

Частина 1. Пошук першоджерел. Правдива історія юридичної науки можлива лише на основі критичного осмислення першоджерел, пошук яких був найважливішою складовою нашого дослідження. Як наслідок джерельною основою цієї публікації стали такі документи, які переважно вперше вводяться до наукового обігу.

1. Публікації в збірнику документів і матеріалів з історії НАН України за 1946–1950 рр., який вийшов 2008 р. дуже невеликим накладом і досі фактично не потрапляв у поле зору істориків юридичної науки², а саме:

1. Звернення декана юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка проф. В. І. Бошка до ЦК КП(б)У про доцільність утворення в системі АН УРСР Інституту права 4 квітня 1947 р. (документ № 37, с. 122–124).

2. Клопотання Президії АН УРСР до секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова про утворення у структурі АН Кабінету держави і права 9 листопада 1948 р. (документ № 106, с. 275–276).
3. Постанова РМ УРСР «Про організацію в складі науково-дослідних установ Академії наук УРСР Кабінету держави та права» 14 грудня 1949 р. (документ № 109, с. 281).
4. Постанова РМ УРСР про організацію в складі науково-дослідних установ Відділу суспільних наук АН УРСР Сектора держави та права 6 травня 1949 р. (документ № 122, с. 328).

II. Регести протоколів засідань Президії АН УРСР (автори-упорядники В. А. Кучмаренко, Н. Д. Соколова), складені на підставі оригінальних протоколів з Архіву Президії НАН України і вперше опубліковані 2008 р. в додатках (частина 2) до збірника документів і матеріалів з історії НАН України за 1946–1950 рр.³, а саме:

5. Протокол № 14 засідання Президії Академії наук УРСР від 7 травня 1948 р., поточні питання п. 3 (с. 86).
6. Протокол № 24 засідання Президії Академії наук УРСР від 29 жовтня 1948 р., поточні питання п. 2 (с. 98).
7. Протокол № 14 засідання Президії Академії наук УРСР від 13 травня 1949 р., поточні питання п. 2 (с. 137).
8. Протокол № 37 засідання Президії Академії наук УРСР від 23 грудня 1949 р., поточні питання п. 15 (с. 165).
9. Протокол № 9 засідання Президії Академії наук УРСР від 24 лютого 1950 р., п. 1 (с. 184).

III. Документи з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України щодо опрацювання звернення професора В. І. Бошка (ф. 1, оп. 70, спр. 1087 Копія додаткових матеріалів Академії наук УРСР. Довідка для звітної доповіді ЦК КП(б) по розділу «Наука і ВУЗи»), а саме:

10. Оригінал звернення професора В. І. Бошка, зареєстрованого 4 квітня 1947 р., з вхідними реквізитами і резолюцією секретаря ЦК КП(б)У К. З. Литвина (арк. 141–141зв.).
11. Коротка схема плану праці В. І. Бошка «Нариси з історії політичних учень», додана до звернення (арк. 142–144).
12. Доручення від 25 квітня 1947 р. завідувача відділу Управління кадрів ЦК КП(б)У [З. П.] Шульги завідувачу сектором Управління кадрів ЦК КП(б)У [М. Х.] Островерху щодо підготовки відповіді на звернення (арк. 140а).
13. Довідка від 10 травня 1947 р. щодо оцінки звернення за підписом завідувача сектором Управління кадрів ЦК КП(б)У [М. Х.] Островерха (арк. 140).
14. Копія відповіді на звернення від 23 травня 1947 р. за підписом завідувача відділу Управління кадрів ЦК КП(б)У [З. П.] Шульги (арк. 139).

IV. Оригінали постанов Ради Міністрів УРСР з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф. 2 «Рада Міністрів УРСР», оп. 7) про створення в складі АН УРСР спочатку Кабінету держави і права, а згодом – Сектора держави і права і супутні документи, а саме:

15. Постанова Ради Міністрів УРСР № 2960 «Про організацію в складі науково-дослідних установ Академії наук УРСР Кабінету держави та права» від 14 грудня 1948 р. (спр. 6363, арк. 67).

16. Копія листа голови Ради Міністрів УРСР Д. С. Коротченка заступнику голови Ради Міністрів СРСР К. Є. Ворошилову від 8 березня 1949 р. (спр. 7974, арк. 119).
17. Копія проекту штатів Кабінету держави і права – додаток до листа голови Ради Міністрів УРСР Д. С. Коротченка (спр. 7974, арк. 120).
18. Постанова Ради Міністрів УРСР № 1091 від 6 травня 1949 р. «Про зміну постанови Ради Міністрів УРСР № 2960 від 14 грудня 1948 р. «Про організацію в складі науково-дослідних установ Академії наук УРСР Кабінету держави та права» (спр. 8366, арк. 2).
19. Лист голосування через опитування постанови Ради Міністрів УРСР № 1091 28 квітня – 6 травня 1949 р. (спр. 8366, арк. 1).
20. Довідка до проекту постанови Ради Міністрів УРСР № 1091, без дати, підпис нерозбірливий (спр. 8366, арк. 3).
І. Колекція фотокопій документів Державного архіву Російської Федерації (ф. Р-5446 «Совет Министров СССР») про утворення Сектору держави і права АН УРСР, які нині зберігаються в особистому архіві автора, а саме:
21. Оригінал листа голови Ради Міністрів УРСР Д. С. Коротченка заступнику голови Ради Міністрів СРСР К. Є. Ворошилову від 8 березня 1949 р. з додатком проекту штатного розпису на 16 штатних одиниць
22. Доповідна записка про бажаний порядок розгляду клопотання Ради Міністрів УРСР двох працівників секретаріату К. Є. Ворошилова (підписи не зовсім розбірливі, приблизно «П. Володін» і «Г. Бородулін») від 16 березня 1949 р. і резолюція-доручення на записці К. Є. Ворошилова від 17 березня 1949 р.
23. Лист Академії наук СРСР про доцільність створення в системі АН УРСР Сектора держави і права від 21 березня 1949 р. № 1-20-125 за підписом Президента АН СРСР С. І. Вавілова.
24. Лист-відповідь на урядове доручення Державної штатної комісії при Раді Міністрів СРСР від 26 березня 1949 р. № 685 за підписом заступника голови Комісії П. А. Дев'яткіна
25. Висновок Міністерства фінансів СРСР щодо питання про організацію кабінету держави і права у складі АН УРСР від 28 березня 1949 р. № 05/293-6 за підписом заступника міністра О. А. Посконова.
26. Висновок Державного планового комітету Ради Міністрів СРСР щодо клопотань Ради Міністрів УРСР про створення у складі АН УРСР нових наукових установ від 7 квітня 1949 р. № 2144 за підписом заступника голови Держплану СРСР О. В. Купцова.
27. Довідка до проекту розпорядження Ради Міністрів СРСР за підписами згаданих вище двох працівників секретаріату К. Є. Ворошилова (без дати).
28. Копія розпорядження Ради Міністрів СРСР від 21 квітня 1949 р. № 5331-р за підписом Голови Ради Міністрів СРСР Й. В. Сталіна.

У статті цитуються й інші опубліковані документи, дотичні до теми дослідження, а також наведені деякі відомості, здобуті на підставі вивчення, співставлення і узагальнення низки справ поточного наукового архіву Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Частина 2. Науковий коментар (хроніка подій, людський вимір). Традиційно створення правознавчої академічної установи в Україні пов'язують з постаттю Д. З. Мануїльського (тоді заступника Голови Ради Міністрів і одночасно міні-

стра закордонних справ УРСР). Відповідні твердження знайшли відображення і в деяких публікаціях. Але жодного документального підтвердження, зокрема і в особовому архівному фонді державного діяча (ЦДАВО України, ф. 4669), цієї версії ми не знайшли. Втім, Д. З. Мануїльський був у досліджуваній період членом Оргбюро ЦК КП(б)У, очолював Комісію Політбюро ЦК КП(б)У з питань науки, входив до складу Президії АН УРСР і вчених рад Відділення суспільних наук та ряду академічних установ, а тому напевно тією чи іншою мірою міг бути причетний до створення нового академічного закладу.

Маємо підкреслити, що після знищення довоєнної академічної юридичної науки, принципова необхідність відродження в АН УРСР правових досліджень загалом не викликала сумнівів. Так, 12 листопада 1943 р., перебуваючи в Москві, Президія АН УРСР протокольною постановою затвердила план реєвакції академічних установ в Україну і цим планом, зокрема, передбачалося просити Раднаком УРСР санкціонувати організацію у м. Києві низку нових інститутів та закладів Академії наук УРСР і серед них Комісію філософії та права при Відділенні суспільних наук. Цю постанову підписали віцепрезидент АН УРСР Б. І. Чернишов і вчений секретар Президії АН УРСР З. П. Шульга.

Нову структуру АН УРСР Раднаком УРСР затвердив 17 липня 1944 р. Там ще не було згадки ні про філософські, ні про юридичні заклади, але пункт 5 постанови передбачав дозволити Президії АН УРСР, у погодженні з директивними органами, утворювати комісії при інститутах, відділах АН УРСР та Президії АН УРСР для опрацювання наукових проблем, які виходять за межі тематичних планів існуючих установ Академії наук УРСР⁴. У липні 1946 р. створили філософську комісію АН УРСР, яку у листопаді того ж року реорганізували в Інститут філософії. Втім, об'єднаного філософського і правничого закладу організовувати не стали.

22 жовтня 1945 р. ЦК КП(б)У опитом членів Політбюро прийняло постанову «Про науково-тематичні плани Відділення суспільних наук Академії наук УРСР та їх виконання», у пункті 2 резолютивної частини якої пропонувалося переглянути науково-тематичні плани з тим, щоб привернути увагу науковців до найактуальніших проблем сучасності, зокрема, «теорії радянської держави і права, питань міжнародного права». А в пункті 5 постанови рекомендувалося Президії АН УРСР, щоб забезпечити виконання нових завдань, переглянути структуру Відділення суспільних наук і їх відділів⁵.

З новою силою питання постало внаслідок звернення декана юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка професора В. І. Бошка до ЦК КП(б)У про доцільність утворення в системі АН УРСР Інституту права, зареєстрованого 4 квітня 1947 р. Про постать автора звернення, його життєвий і творчий шлях є ряд коротких енциклопедичних статей, а також відносно повна новітня біографічна розвідка⁶, до якої ми і відсилаємо читачів.

З посиланням на постанову ЦК ВКП(б) «Про розширення і покращення юридичної освіти в країні» від 5 жовтня 1946 р. правознавець підкреслював важливість опрацювання невідкладних питань радянської держави і права. Вчений наголошував, що в СРСР і деяких радянських республіках уже є досвід створення академічних юридичних установ (щодо досвіду інших республік він занадто оптимістично видавав бажане за дійсне). Радянська Україна з її більш ніж 40-мільйонним населенням, стверджував В. І. Бошко, не менше потребує

створення такого саме інституту саме при Академії наук УРСР, де найкраще забезпечена можливість розроблення нагальних питань радянської держави і права, часто маючих специфіку і тісно пов'язаних із завданнями відбудови та розвитку народного господарства України

До наукової роботи він пропонував залучити фахівців Київського та Львівського держуніверситетів та Харківського юридичного інституту, а також Інституту права АН СРСР. Персонально називалися прізвища відомих професорів: цивіліста Сергія Микитовича Братуса (1904–1997), криміналіста Михайла Олександровича Чельцова (1890–1973), цивіліста Михайла Михайловича Агаркова (1890–1947), історика й етнографа Володимира Капітоновича Нікольського (1894–1953) та юриста-міжнародника Олександра Михайловича Ладиженського (1891–1972).

Водночас В. І. Бошко пропонував ще до організації Інституту права при Академії наук у зв'язку з необхідністю якнайскорішого дослідження питань історії філософії права (політичних учень) відкрити при щойно заснованому Інституті філософії АН УРСР відділення філософії права. Таку роботу в Інституті філософії він вважав можливим забезпечити насамперед власною участю як автора двох видань з історії політичних учень. Йшлося про відомі підручники В. І. Бошка «Очерки развития правовой мысли: от Хамураби до Ленина» (Харьков: Юрид. изд-во НКЮ, 1925) та «Очерки развития правовой мысли. Вып. 2» (М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1926). Вчений також повідомив, що ЦК ВКП(б) 25 березня 1947 р. доручив йому особисто підготовку великої монографії з історії політичних учень у трьох томах загальним обсягом у 75 д. а. і така робота може бути виконана лише в Академії наук.

У зв'язку з усім наведеним В. І. Бошко просив поставити на найближчій сесії АН УРСР порушені ним питання і насамперед – про створення при Інституті філософії АН УРСР відділення філософії права.

Згадане звернення В. І. Бошка, як уже зазначалося, вперше опубліковано у збірнику документів з історії НАН України. Втім, автор цієї статті звернувся до першоджерел – відповідних матеріалів з архівного фонду Компартії України, які нині зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Там вдалося знайти не лише оригінал звернення, а й схему запланованого професором тритомника з історії політичної і правової думки у 24-х розділах. Звернення зареєстроване Управлінням агітації і пропаганди ЦК КП(б)У 04.04.1947. На оригіналі звернення також є резолюція третього секретаря ЦК КП(б)У К. З. Литвина від 24.04.1947 з дорученням розглянути лист керівним працівникам апарату ЦК КП(б)У («т. Шульга» і «т. Алентьеву»), штамп Секретаріату управління кадрів ЦК КП(б)У з вхідним № 2266 від 25.04.1947 та Загальної частини Особливого сектора ЦК КП(б)У з вхідним № 3996/286 від 25.04.1947.

Крім того, у справі є: доручення Шульги від 25 квітня 1947 р. завідувачу сектором Управління кадрів Островерху разом з відділом науки («Чесноков має бути в курсі справи») і «залученням т. Омеляновського» обміркувати порушені у листі питання, довідка до листа за підписом Островерха від 10 травня 1947 р., копія офіційної відповіді на звернення В. І. Бошка за підписом «Зав. відділом Управління кадрів ЦК КП(б)У Шульга» від 23 травня 1947 р.

Попри те, що діловодство партійних органів передбачало згадування лише

прізвищ без ініціалів, нам вдалося встановити постаті тих партійних функціонерів (вони водночас виявилися і кваліфікованими вченими, що загалом відповідало тенденції комплектування партійного апарату в передвоєнні роки), які брали безпосередню участь у розгляді звернення В. І. Бошка та згодом, цілком ймовірно, в опрацюванні й інших питань, що стосувалися створення академічного правничого закладу.

Це вже згадуваний відомий радянський діяч **Костянтин Захарович Литвин** (1907–1994), тоді – третій секретар ЦК КП(б)У, згодом – міністр культури Української РСР (1953–1956), голова Президії Українського товариства дружби і культурних зв'язків з іноземними державами (1956–1963), уповноважений (від 1974 – голова) Ради у справах релігій (релігійних культів) при Раді Міністрів Української РСР (1963–1979).

Також звернемо увагу, що в документах про розгляд звернення В. І. Бошка прямо не згадується тодішній секретар ЦК КП(б)У з пропаганди та агітації **Іван Дмитрович Назаренко**, історик і філософ (згодом доктор філософських наук, професор), який був, як і К. З. Литвин, партійним куратором АН УРСР, а тому навряд чи не брав участі у вирішенні питання про створення нової суспільствознавчої установи.

Відділ науки і культури Управління кадрів ЦК КП(б)У на час розгляду звернення В. І. Бошка очолював **Захар (Захарій) Петрович Шульга** (1899–1993), український економіст, який ще раніше в статусі кандидата наук і доцента був першим радянським ректором Чернівецького університету (1940–1941), старшим науковим співробітником Інституту економіки АН УРСР і водночас вченим секретарем Президії АН УРСР (1942–1945), а згодом після захисту докторської дисертації (1952) тривалий час працював завідувачем і професором кафедри політичної економії Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському університеті⁷.

Відділ науки Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У в 1946–1948 рр., а в 1949 р. – сектор науки і вищих учбових закладів Відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У очолював **Алентьев Олександр Олександрович** (1906–1964), хімік-технолог, кандидат технічних наук, який ще від 1946 р. за сумісництвом працював старшим науковим співробітником Інституту геологічних наук АН УРСР, а від 1949 р. перейшов на основну роботу до Київського політехнічного інституту, де у 1953 р. став доктором технічних наук, працював на посадах завідувача кафедри і декана до 1957 р., був відповідальним редактором збірника «Хімічна промисловість» (1959–1964)⁸.

Сектором Відділу науки і культури Управління кадрів ЦК КП(б)У завідував **Микола Хомич Острроверх** (1906–1964), економіст, кандидат економічних наук, від 1948 р. – старший науковий співробітник (у 1949–1950 рр. – завідувач) відділу політекономії Інституту економіки АН УРСР, від 1960 р. старший науковий співробітник відділу західних економічних районів і трудових ресурсів Ради по вивченню продуктивних сил УРСР⁹.

У наведених вище партійних документах згадується Чесноков, який «має бути у курсі справи». На нашу думку, йдеться про **Дмитра Івановича Чеснокова** (1910–1973), тоді – заступника завідувача Відділу науки Управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б), згодом – заступника директора Інституту філософії АН СРСР (1948–1951), головного редактора журналу «Вопросы

філософії» (1949–1952), завідувача відділу філософських і правових наук та вищих навчальних закладів ЦК ВКП(б)–КПРС, члена Президії ЦК КПРС, головного редактора журналу «Коммунист» (1952–1953). Доктор філософських наук (1951); дійсний член Академії педагогічних наук СРСР по Відділенню теорії й історії педагогіки (1968).

До обміркування справи також мав бути залучений **Михайло Еразмович Омеляновський** (1904–1979) – директор новоствореного Інституту філософії АН УРСР, доктор філософських наук (1946), академік АН УРСР (1948), член-кореспондент АН СРСР (1968), голова Відділення суспільних наук АН УРСР (1950–1951).

За активної чи консультативної участі згаданих осіб в апараті ЦК КП(б)У вирішили, що пропозиція заслуговує на увагу, але реалізувати її можна буде після майбутніх виборів до Академії (з визначенням відповідних вакансій). Звернемо увагу, що саме в цей час максимально посилювався партійний диктат в ідеологічній сфері. Так, 12 квітня 1947 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про роботу сесії Академії наук УРСР», в якій жорстко критикувалися секретарі ЦК КП(б)У К. З. Литвин і І. Д. Назаренко за незабезпечення належного партійного керівництва сесією АН УРСР, яка відбулася напередодні. Професор В. І. Бошко, як можна зрозуміти з довідки М. Х. Островерха, дістав усне роз'яснення, що його пропозиції будуть враховані при вирішенні питання про організацію Інституту права або відділу філософії права Інституту філософії АН УРСР. Офіційно ж йому 23 травня 1947 р. надіслана стандартна коротка відповідь, що його пропозиція буде врахована у майбутньому. Про подальшу участь професора в просуванні своєї ідеї нам нічого не відомо. Пішов він з життя в серпні 1949 року.

Президія АН УРСР приблизно через рік (нам не вдалося поки з'ясувати з чиєї ініціативи) звернулася до питання про утворення Інституту держави і права, але вирішила відкласти його вирішення до виборів нових дійсних членів і членів-кореспондентів (протокол № 14 від 7 травня 1948 р., пункт 2.3). На цей час уже була прийнята постанова Ради Міністрів УРСР від 13 квітня 1948 р. про оголошення виборів до АН УРСР, де передбачалася вакансія і для представника юридичної науки.

Перші післявоєнні вибори в академію відбулися 30 червня 1948 р. Серед інших академіком АН УРСР обраний Володимир Михайлович Корецький, відомий фахівець з історії права та міжнародного права. А невдовзі (після літніх вакансій) 29 жовтня 1948 р. Президія Академії наук УРСР вирішила утворити Кабінет держави і права у складі установ Відділу суспільних наук та просити РМ УРСР затвердити це рішення. Головним науковим завданням Кабінету вирішили вважати: а) розроблення питань історії держави і права; б) розроблення міжнародного права в частині, пов'язаній з УРСР; в) розроблення основних питань держави і права країн нової демократії (ця «тріада» наукових напрямів відтоді повторювалася майже у всіх документах про створення інституту).

На реалізацію цієї постанови 9 листопада 1948 р. секретарю ЦК КП(б)У М. С. Хрущову було направлено відповідне клопотання, в якому були відображені згадані вище завдання Кабінету і зазначалося таке: «В своїй практичній науково-дослідній роботі Кабінет держави і права має співробітничати у відповідних питаннях з інститутами історії і філософії АН УРСР, а також з кафедрами

теорії та історії права й держави вищих навчальних закладів УРСР. Президія АН УРСР вважає за доцільне доручити очолювати Кабінет держави та права дійсному члену АН УРСР В. М. Корецькому». Копія цього клопотання збереглася в Архіві Президії НАН України, а от оригінал поки що не вдалося відшукати ні в державних, ні в колишніх партійних архівах.

Зауважимо, що відтоді усі пропозиції про створення в Україні правознавчого академічного закладу безпосередньо в тексті відповідних державних і компартійних документів або у підготовчих матеріалах до них неодмінно пов'язувалися з іменем безпартійного академіка В. М. Корецького, надаючи усій справі певного персонального характеру.

Доволі швидко (як для звичних бюрократичних строків), 14 грудня 1948 р. побачила світ постанова РМ УРСР № 2960 «Про організацію в складі науково-дослідних установ Академії наук УРСР Кабінету держави та права». Уряд погодився з пропозицією Президії АН УРСР про утворення Кабінету держави і права як окремої науково-дослідної одиниці.

Згадана урядова постанова 29 грудня 1948 р. розглянута на засіданні Президії Академії наук УРСР і, як належало, «взята до відома і виконання». Академіку В. М. Корецькому водночас доручили до 15 січня 1949 р. провести підготовчу роботу до створення Кабінету.

Майже відразу чимало відомих вчених виявили бажання працювати у новоствореній установі. Одним з перших ще у грудні 1948 року подав документи знаний криміналіст, ректор Львівського університету за німецької окупації Микола Миколайович Паше-Озерський, який після 13,5 місяців перебування під вартою за безпідставним звинуваченням у співробітництві з окупантами, тоді перебував у розпорядженні управління вищої школи при РНК УРСР (тобто, фактично без роботи). А в лютому 1949 року офіційно розіслали оголошення про конкурс на заміщення в Кабінеті трьох посад старшого наукового співробітника і п'яти посад молодшого наукового співробітника. Документи на конкурс насамперед подали вчені-міжнародники, молодші колеги В. М. Корецького – Михайло Володимирович Яновський та Сергій Михайлович Огранович.

Утім, для реального втілення в життя постанови РМ УРСР про створення Кабінету держави і права потрібно було затвердити штатний розпис новоствореної установи і таке право належало Державній штатній комісії при Раді Міністрів СРСР. Тому Голова Ради Міністрів УРСР Д. С. Коротченко 8 березня 1949 року направив лист заступнику Голови Ради Міністрів СРСР К. Є. Ворошилову (звертатися напряму з такими питаннями до Голови Ради Міністрів СРСР Й. В. Сталіна тоді не було прийнято) з проханням дозволити утворення в складі АН УРСР Кабінету держави і права та дати вказівку Державній штатній комісії при Раді Міністрів СРСР затвердити штати згаданого Кабінету (проект штатів на 16 одиниць додавався до листа). Аргументація у листі містила посилання на постанову ЦК ВКП(б) «Про розширення і покращення юридичної освіти в країні» від 5 жовтня 1946 р. і загалом багато в чому нагадувала мотивувальну частину звернення професора В. І. Бошка.

Для прийняття рішення К. Є. Ворошилов за порадою працівників свого апарату запитав думку Держплану СРСР, Міністерства фінансів СРСР, Державної штатної комісії і Академії наук СРСР. Згадані відомства не заперечували проти клопотання, але Президент АН СРСР С. І. Вавілов і заступник голови Держплану СРСР

О. В. Купцов запропонували утворити «Сектор держави і права» (АН СРСР) або «Сектор права» (Держплан СРСР). С. І. Вавілов аргументував це тим, що «Кабінет» – це форма, притаманна допоміжним установам. Зауважимо також, що О. В. Купцов висловив думку, що з трьох запропонованих напрямів роботи новостворений Сектор має зосередитися саме на питаннях історії держави і права. Як логічний наслідок згаданих узгоджень в секретаріаті К. Є. Ворошилова підготували проект відповідного розпорядження Ради Міністрів СРСР.

Подальший розвиток подій вже добре відображений у згаданому ювілейному виданні 1999 року, продубльованому і в історичній довідці про установу на офіційному сайті Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Ми не претендуємо на новизну, коротко нагадаємо тут основні факти, щоб надати хроніці утворення Сектора держави і права завершеного вигляду.

21 квітня 1949 р. прийнято розпорядження Ради Міністрів СРСР № 5331-р, підписане Й. В. Сталіним, яким РМ УРСР дозволили організувати у складі АН УРСР і в межах її затвердженого на 1949 р. штату Сектор держави і права. Питання напрямів діяльності Сектора в розпорядженні не порушувалися.

6 травня 1949 р. опитом членів уряду прийнята підготовлена під керівництвом М. П. Бажана у секторі культури урядового апарату постанова Ради Міністрів УРСР № 1091 «Про зміну постанови Ради Міністрів УРСР № 2960 від 14 грудня 1948 р. “Про організацію в складі науково-дослідних установ Академії наук УРСР Кабінету держави та права”»

13 травня 1949 р. Президія АН УРСР взяла до відома та виконання згадану постанову РМ УРСР від 6 травня 1949 р.

16 травня 1949 р. в. о. Президента АН УРСР П. С. Погребняк затвердив Положення про Сектор держави і права АН УРСР.

Далі наказами по АН УРСР призначені завідувачем Сектора з 11 липня 1949 р. – В. М. Корецький, вченим секретарем Сектора з 15 липня 1949 р. – Б. М. Бабій. Молодшими науковими співробітниками Сектора стали влітку 1949 р. Лілія Володимирівна Боцян (Бичкова), Михайло Петрович Діденко, Микола Карпович Михайловський, Лідія Луківна Потарикіна, Євгенія Антонівна Тихонова. Міг поповнити цю п’ятірку і Федір Глібович Бурчак (майбутній віцепрезидент Національної академії правових наук України), вже на той час рекомендований до аспірантури Київського університету, але не дістав належного дозволу на переведення до Сектора від Міністерства освіти УРСР. Подавав свої документи на посаду старшого наукового співробітника Сектора і майбутній член-кореспондент АН УРСР Петро Омелянович Недбайло, але його надії не виправдалися (на жаль, докладної інформації про цей факт біографії вченого в нас немає).

Зауважимо, що первісно у липні-серпні 1949 р. планувалося мати аспірантів з усіх трьох основних напрямів діяльності Сектора. Взяти участь в іспитах до аспірантури мали Е. А. Тихонова (з держави і права країн народної демократії), Л. Л. Потарикіна (з історії держави і права СРСР) і Ф. Г. Бурчак (з міжнародного права). Але вийшло дещо інакше і здібних випускників юридичного факультету, окрім Ф. Г. Бурчака, без аспірантури і стажування зарахували на посади молодших наукових співробітників. А першими аспірантами за спеціальністю «міжнародне право» (науковий керівник – В. М. Корецький) стали від 1 жовтня 1949 р. Євген Лаврентійович Курішков, Валентин Іванович

Сапожников, Петро Григорович Мовчан та Юрій Гнатович Юра.

Останні двоє із згаданих аспірантів невдовзі відійшли від науки, а всі інші перші науковці (співробітники та аспіранти) Сектора згодом стали провідними вітчизняними вченими, життя і діяльність яких відображені в «Юридичній енциклопедії» та ряді біографічних публікацій.

Сектор держави і права почав працювати як невелика, але самостійна наукова одиниця. Президія АН УРСР на засідання лютого 1950 р., розглядаючи звіт Відділу суспільних наук за попередній рік, констатувала, що Сектор держави і права під керівництвом акад. В. М. Корецького організовано в середині 1949 р.; план його робіт до загального академічного плану не входив. Свою роботу Сектор погоджував з Відділом суспільних наук. Почато вивчення архівних та літературних джерел для розроблення двох тем: «Історія держави та права Української РСР» і «Міжнародне право».

Висновки. Історія створення в Україні академічної правознавчої установи видається доволі повчальною. В складних умовах режиму особистої влади Й. В. Сталіна, розквіту ідеологічного диктату («ждановщини») в сфері науки (особливо – історичної), літератури і мистецтва та активною боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» ідея розвитку академічних правових досліджень не зустріла, наскільки нам відомо, жодного опору. До створення Сектора держави і права АН УРСР доклали зусиль чимало відомих державних діячів і рядових працівників партійних та урядових структур. Водночас поки що не знайшла підтвердження поширена теза про вагому чи навіть вирішальну роль в цьому процесі Д. З. Мануїльського. Так само критичніше слід поставитися до думки, що академічний заклад юридичного профілю був потрібний насамперед для теоретичного обґрунтування міжнародної правосуб'єктності Української РСР, яка на той час стала членом ООН. Намір створити Комісію філософії і права, як свідчать документи, був оголошений ще задовго до створення ООН. Згодом професор В. І. Бошко у своїй заяві теж зовсім не посилався на цю обставину. Д. С. Коротченко в листі до К. Є. Ворошилова підкреслював важливість насамперед узагальнення досвіду діяльності державних органів України. Держплан СРСР теж вважав, що новостворений заклад має зосередитися на науковому опрацюванні питань історії держави і права Української РСР.

Втім, як видається крапку у відповідних дослідженнях ставити ще рано. Так, нами повною мірою ще не вивчалися документи Міністерства закордонних справ УРСР за перші післявоєнні роки. Корисним також видається звернення не лише до опублікованих реєстрів протоколів Президії АН УРСР, а й до самих протоколів і підготовчих матеріалів до них. Можливо, щось вдасться знайти в листуванні Інституту (комісії) філософії АН УРСР з Президією Академії і ЦК КП(б)У. Загалом видається доцільним видання на підставі поглибленого архівного пошуку великої збірки документів і матеріалів до 75-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, яке має відзначатися в травні 2024 року.

Завершуючи, автор має засвідчити свою глибоку вдячність за багаторічну співпрацю великому корпусу вітчизняних архівістів і насамперед Костянтину Євгеновичу Новохатському, Ользі Вікторівні Бажан, Світлані Володимирівні Старовойт та Ользі Михайлівні Редько, чия допомога у проведенні цього дослідження була дійсно неоціненною.

1. *Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Наукові досягнення за 50 років (1949–1989)* / Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін Юре, 1999. С. 5–6. 2. *Історія Національної академії наук України. 1946–1950: Частина 1. Документи і матеріали* / упоряд. : Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, О. М. Березовський, В. А. Кучмаренко ; редкол. : О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. Київ, 2008. 604 с. 3. *Історія Національної академії наук України. 1946–1950: Частина 2. Додатки* / упоряд. : Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, О. М. Березовський, В. А. Кучмаренко ; редкол. : О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. Київ, 2008. 716 с. 4. *Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Частина 1. Документи і матеріали* / упоряд. : Л. М. Яременко, В. А. Кучмаренко, Л. І. Стрельська, С. В. Старовойт, В. М. Удовик, Н. І. Малолетова; редкол. : О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. Київ, 2008. С. 229, 304. 5. *Інститут історії України Національної академії наук України. Документи і матеріали. 1936–1991: У 2 книгах. Книга 1. 1936–1947* / упоряд. : О. С. Рубльов, О. В. Юркова ; редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.]. К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. С. 521, 522. 6. *Усенко І. Б., Міхневич Л. В.* Володимир Ілліч Бошко: спроба створення наукової біографії вченого. *Часопис Київського університету права*. 2019/4. С. 12–21. 7. *Шульга Захар Петрович* Український радянський енциклопедичний словник. У 3-х т. Т. 3. К., 1968. С. 818 ; Чухно А. А. Шульга Захар Петрович *Енциклопедія Київського університету імені Тараса Шевченка*. URL : <http://eu.univ.kiev.ua/>; Календар пам'ятних дат Черкащини на 2019 рік / [уклад.: Л. Т. Демченко та ін.; ред. В. К. Величко]. – Черкаси : ОУНБ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 11. 8. *Слободян Н. Р.* Алентьев Александр Александрович *Енциклопедія сучасної України*. Т. 1. С. 377. 9. *Історія Національної академії наук України. 1956–1960: Частина 2. Додатки* / редкол. : О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]; упоряд. : Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко, С. В. Старовойт [та ін.]. Київ, 2015. С. 680.

References

1. *Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Naukovi dosiahnennia za 50 rokiv (1949–1989)* / Vidp. red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv: In Yure, 1999. S. 5–6. 2. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1946–1950 : Chastyna 1. Dokumenty i materialy / uporiad. : L. M. Yaremenko, S. V. Starovoiit, O. M. Berезovskiy, V. A. Kuchmareno; redkol. : O. S. Onyshchenko (holov. red.) [ta in.]. Kyiv, 2008. 604 s.* 3. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1946–1950 : Chastyna 2. Dodatky / uporiad. : L. M. Yaremenko, S. V. Starovoiit, O. M. Berезovskiy, V. A. Kuchmareno; redkol. : O. S. Onyshchenko (holov. red.) [ta in.]. Kyiv, 2008. 716 s.* 4. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1941–1945 : Chastyna 1. Dokumenty i materialy / uporiad. : L. M. Yaremenko, V. A. Kuchmareno, L. I. Strejska, S. V. Starovoiit, V. M. Udovyyk, N. I. Malolietova; redkol. : O. S. Onyshchenko (holov. red.) [ta in.]. Kyiv, 2008. S. 229, 304.* 5. *Instytut istorii Ukrainy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Dokumenty i materialy. 1936–1991 : U 2 knykhakh. Knyha 1. 1936–1947 / uporiad. : O. S. Rublov, O. V. Yurkova ; redkol. : V. A. Smolii (holova) [ta in.]. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. S. 521, 522.* 6. *Usenko I. B., Mikhnevych L. V.* Volodymyr Illich Boshko : sprobа stvorennia naukovoі biohrafii vchenoho. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2019/4. S. 12–21. 7. *Shulha Zakhar Petrovych Ukrainskiy radianskyi entsyklopedychnyi slovnyk. U 3-kh t. T. 3.* Kyiv, 1968. S. 818; *Chukhno A. A.* Shulha Zakhar Petrovych *Entsyklopediia Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. URL : <http://eu.univ.kiev.ua/> ; *Kalendar pamiatnykh dat Cherkashchyny na 2019 rik / [uklad. : L. T. Demchenko ta in. ; red. V. K. Velychko]. Cherkasy : OUNB im. Tarasa Shevchenka, 2018. S. 11.* 8. *Slobodian N. R.* Alentiev Oleksandr Oleksandrovych *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. T. 1. S. 377. 9. *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1956–1960: Chastyna 2. Dodatky / redkol.: O. S. Onyshchenko (holov. red.) [ta in.]; uporiad. : L. M. Yaremenko, H. V. Indychenko, S. V. Starovoiit [ta in.]. Kyiv, 2015. S. 680.*

Usenko Igor. To the history of the founding of the Koretsky Institute of State and Law of the National Ukrainian Academy of Science: new facts and documents

Introduction. The article is devoted to insufficiently studied history of founding of the leading scientific legal institution of Ukraine. On a purely documentary basis, with the introduction to the scientific circulation of new archival materials the events that accompanied the creation of the State and Law Branch in the AS UkrSSR system are highlighted and analyzed.

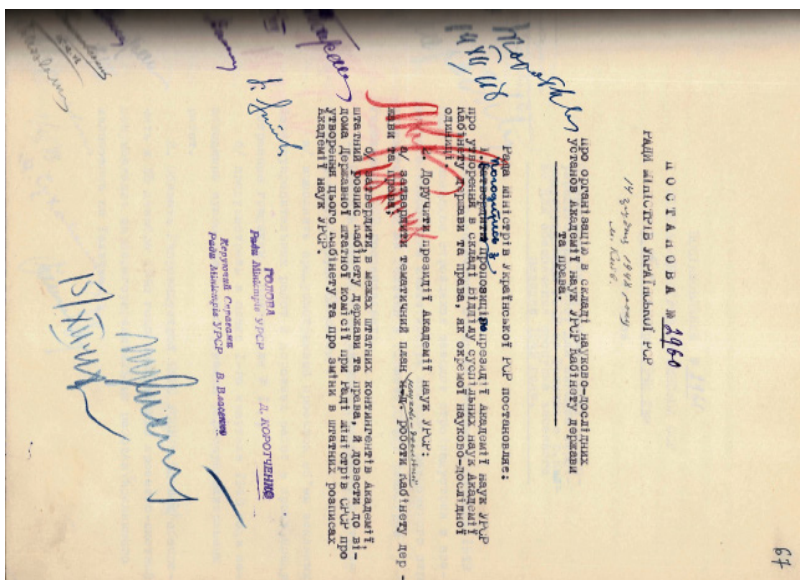
The circumstances that accompanied the foundation of the Institute were analyzed for the first time in 1999 by the academician Yu. S. Shemshuchenko.

The aim of the article. The purpose of this exploration is to complete the scientific reconstruction of the process of founding of our institute through the introduction of new archival documents into the scientific circulation, clarification of the author's idea of creating the institute, deepening of the understanding of the position of the state institutions of the UkrSSR and the USSR and the personal role of the academician V. M. Koretsky in this process.

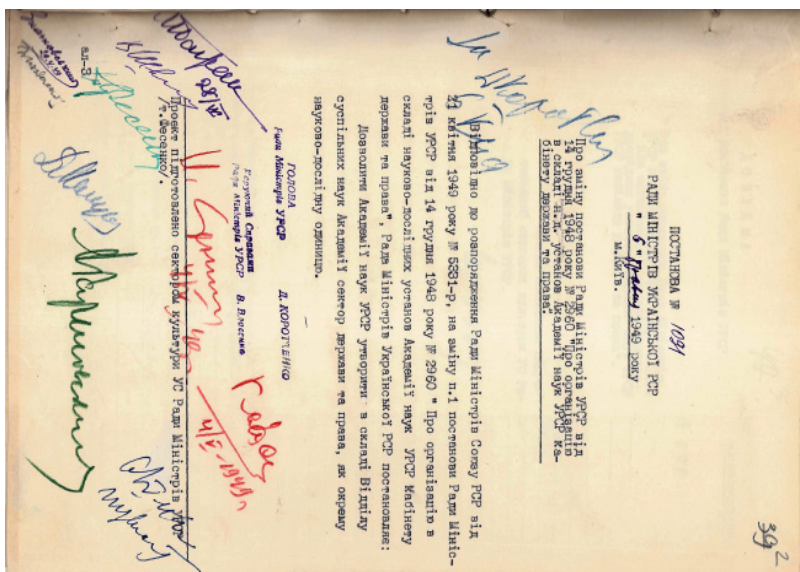
Results. A true history of legal science is only possible on the basis of a critical understanding of the primary sources, the search of which was the most important component of this study. The author analyzed the little-known published documents; the documents from the funds of the Central State Archives of Public Associations of Ukraine, the Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine and the State Archives of the Russian Federation that have been introduced into scientific circulation; generalized information from the materials of the scientific archive of the Koretsky Institute of State and Law and some other primary sources. The question of formation of the idea of creating a legal academic institute and its development in the decisions of state, communist and academic structures is investigated. Particular attention is paid to Professor V. I. Boshko's appeal to the Central Committee of the Communist Party of Ukraine (b) on the expediency of establishing of a Law Institute in the system of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, registered on April 4, 1947, and the figures of those party functionaries (who also happened to be highly qualified scientists at the same time) directly involved in reviewing this appeal.

Conclusions. Many well-known personalities and qualified scientists have made efforts to establish an academic law institution in Ukraine. At the same time, no confirmation has been found for the thesis about the decisive role of D. Z. Manuilskyi in this process, as well as for the opinion that the academic institution of the legal profile was needed first and foremost for the theoretical substantiation of the international legal personality of the Ukrainian SSR. Ways of further investigation of the problem are proposed, and a proposal for publishing of a large collection of documents and materials on the basis of an in-depth archival search is introduced.

Key words: Ukraine, history of legal science, Academy of Sciences, Institute (Sector) of the state and law, V. I. Boshko, V. M. Koretsky.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2, оп. 7, стр. 6363, арк. 67.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 2, оп. 7, стр. 8366, арк. 2.